

Joanna Tymkiewicz*, Beata Kucharczyk-Brus*

***Śląska Szkoła Badań Jakościowych –
20 lat doświadczeń i wniosków z prowadzenia badań jakościowych
w budynkach o różnych funkcjach użytkowych***

***Silesian School of Qualitative Research –
20 years of experience and lessons of quality research
in buildings with different utility functions***

***Wprowadzenie – powstanie i rozwój
Śląskiej Szkoły Badań Jakościowych***

Określenie „Śląska Szkoła Badań Jakościowych” po raz pierwszy nieoficjalnie padło podczas I Ogólnopolskiej Konferencji „Badania Interdyscyplinarne w Architekturze” (BIWA) w 2015 r.¹ Ugruntowane zostało później podczas jednej z sesji katowickiego oddziału Komisji Architektury i Urbanistyki PAN poświęconej podsumowaniu 20-letniego dorobku zespołu naukowców i dydaktyków z Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej (WA PŚI) realizującego badania środowiska zbudowanego z wykorzystaniem metod jakościowych.

Powstanie zespołu Śląskiej Szkoły Badań Jakościowych zapoczątkowane było uczestnictwem w trzyletnim programie Tempus „Quality Assessment and Facility Management in Architecture” (lata 1996–1999). Klaudiusz Fross wyróżnił osiągnięcia powstałe bezpośrednio w ramach programu Tempus w czasie jego trwania oraz osiągnięcia długoterminowe jako efekty programu Tempus w kolejnych latach. Bogaty dorobek zespołu został zaprezentowany na plakacie przygotowanym z okazji 70-lecia

***Introduction – foundation and development of
Silesian School of Qualitative Research***

The term “Silesian School of Qualitative Research” was used unofficially during the 1st National Conference “Interdisciplinary Research in Architecture” (BIWA)¹ in 2015 for the first time. It was later consolidated during one of the sessions of the Committee of Architecture and Urban Planning PAN, Katowice Branch, which was dedicated to the summary of a 20-year-old heritage of scientists and lecturers team from the Faculty of Architecture of Silesian University of Technology, which team has been carrying out the research on the built environment with the application of qualitative methods.

The foundation of Silesian School of Qualitative Research was initiated by the participation in a three-year programme Tempus “Quality Assessment and Facility Management in Architecture” (1996–1999). During the course of the programme Klaudiusz Fross distinguished the achievements which resulted directly from Tempus programme as well as long-term achievements as the effects of Tempus programme in the subsequent years. A considerable accomplishment of the team was presented on the poster which was prepared for the 70th anniversary

* Wydział Architektury Politechniki Śląskiej/Faculty of Architecture, Silesian University of Technology.

¹ Konferencja BIWA 2015, 23–24 kwietnia 2015, organizator: Politechnika Śląska, Wydział Architektury; edycja BIWA 2017 dostępna pod adresem: <http://biwa.polsl.pl/SitePages/Konferencja%20BADANIA%20INTERDYSCYPLINARNE%20W%20ARCHITEKTURZE.aspx>

¹ Conference BIWA 2015, April 23–24, 2015, organizer: PŚI WA; edition BIWA 2017 available at the address: <http://biwa.polsl.pl/SitePages/Konferencja%20BADANIA%20INTERDYSCYPLINARNE%20W%20ARCHITEKTURZE.aspx>

POLITECHNIKA ŚLĄSKA SILESIAN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
Wydział Architektury Faculty of Architecture

Tempus Project S-JEP 11 408-96 realizowany w latach 1996-1999 pt.: Quality Assessment and Facility Management in Architecture

Uczestnicy

Kontraktor i Koordynator projektu:
Prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Niezabitowski – Wydział Architektury Politechniki Śląskiej

Uczelnie zagraniczne:
Prof. Andreas van Wagenberg – Technical University of Eindhoven – Faculty of Architecture – koordynator lokalny
Prof. Keith Alexander – Strathclyde University in Glasgow – Business School – FM Center – koordynator lokalny
Prof. Joen Sachs – Chalmers University in Göteborg – Faculty of Architecture – koordynator lokalny
Prof. Jan Ahlin – Chalmers University in Göteborg – Faculty of Architecture

Firmy architektoniczne:
Firma ekspercka Andreas van Wagenberg BV z Eindhoven
Firma projektowa architektoniczna – Hugh Anderson Association z Glasgow
Współpraca z EuroFM Network

Grupa pracowników Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej:
Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Niezabitowska – koordynator lokalny
Dr inż. arch. Maria Bielaś
Dr inż. arch. Agnieszka Burpo-Janik
Dr inż. arch. Klaudiusz Fross – obecnie dr hab.
Dr inż. arch. Michał Silek
Dr inż. arch. Dorota Winnicka-Jasłowska
Dr inż. arch. Janusz Faron
Mgr inż. arch. Rafał Kilber

Osiągnięcia w ramach programu Tempus w latach 1996-1999:

laboratorium komputerowe, przedmioty dydaktyczne: Oceny Jakości, Facility Management, Strategie Projektowania, Psychologia Architektury, Projektowanie Wspomagane Komputerowo, Projektowanie Obiektów Biurowych, Programowanie i Ocena Jakości w Architekturze, zakup ok. pozycji 50 literatury fachowej w j. angielskim, organizacja warsztatów studenckich z udziałem specjalistów zagranicznych, wyjazdy szkoleniowe na Strathclyde University w Glasgow, Eindhoven Technical University, Chalmers University w Geteborgu w zakresie przeprowadzania badań POE (Post Occupancy Evaluation), uczestnictwo w konferencjach Euro FM Network w Monachium i Kolonii, IAPS w Geteborgu, liczne badania jakościowe obiektów biurowych i uniwersyteckich, publikacje z serii Jakość i Zarządzanie w Przestrzeni Architektonicznej - 3 tomy, powstanie Katedry Strategii Projektowania przekształconej później w Katedrę Strategii Projektowania i Nowych Technologii w Architekturze pod kierunkiem prof. Elżbiety Niezabitowskiej.

Osiągnięcia długoterminowe jako efekty programu Tempus w latach 2000-2015:

współorganizacja i udział we władzach IFMA Polska, liczne badania jakościowe obiektów biurowych, szpitalnych, uniwersyteckich, mieszkalnych, rekreacyjnych, zajęcia dydaktyczne z zakresu FM na AGH w Krakowie na kursie poddyplomowym dla Facility Managerów, stworzenie szkoły projektowej w oparciu o badania jakościowe, 3 habilitacje, 8 doktoratów z problematyki jakościowej, organizacja konferencji naukowych Facility Management WFC i Człowiek-Potrzeby-Środowisko, liczne wystąpienia na konferencjach krajowych i zagranicznych w tym Teoria a Praktyka, Odnowa Krajobrazu Miejskiego ULAR, Architektura-Teknika-Zdrowie ATZ, Nowoczesność w Architekturze, Applied Human Factors and Ergonomics AHFE & HFSI Human Factors and Sustainable Infrastructure, Human Computer Interaction HCI, Ogólnopolska Konferencja Ergonomiczna OKE, Forum Śląskiej Izby Budownictwa, liczne publikacje książkowe i artykuły z problematyki badań jakościowych, prace semestralne i dyplomowe projektów z programowaniem i badaniami jakościowymi, nowe przedmioty dydaktyczne: Metodologia Pracy Badawczej, Metodologia Projektowania, Strategia Projektowania, Teoria Projektowania, Budynek Inteligentny, sieci i konsorcja naukowe w zakresie Badań Interdyscyplinarnych Środowiska Zbudowanego przy udziale AGH, EMAG Katowice, US Katowice, Politechnika Śląska Wydział: Architektury, Inżynierii Środowiska i Energetyki, Elektryczny, projekty i badania zlecone, grant badawczy MNiSW pt. Ocena jakości środowiska zbudowanego i ich znaczenie dla rozwoju budynku zrównoważonego 2005, zamawiany projekt badawczy Polsenior pt. Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowej zabezpieczenia potrzeb ludzi starych 2007-2011, projekt polsko-niemiecki pt.: Wczoraj, dzisiaj i jutro polskich i niemieckich osiedli mieszkaniowych. Studium porównawcze modeli rozwoju urbanistycznego i ich akceptacji na przykładzie Lipska i Katowic 2011-2012, uzyskanie tytułu i statuetki Autorytet Budownictwa i Gospodarki Śląskiej 2014 za prowadzenie badań jakościowych w projektowaniu budynków.

Il. 1. Tempus Projekt S-JEP 11 408-96 zrealizowany w latach 1996–1999 pt.: „Quality Assessment and Facility Management in Architecture” (autor plakatu: K. Fross)

Fig. 1. Tempus Project S-JEP 11 408-96 carried out in the years 1996–1999: “Quality Assessment and Facility Management in Architecture” (author of the poster: K. Fross)

powstania Politechniki Śląskiej (il. 1). Zamieszczony na nim tekst przybliży wieloaspektowość i kompleksowość działań zespołu podejmowanych w ramach badań jakościowych. Wśród nich wymienić można:

– liczne badania jakościowe obiektów biurowych, szpitalnych, uniwersyteckich, mieszkalnych, rekreacyjnych realizowane w ramach badań własnych i kierunkowych (np.: *Studium przypadku w ocenach jakościowych architektury*; *Jakość środowiska zbudowanego*; *Budynek współczesny – wymagania jakościowe*; *Badania jakościowe w architekturze*; *Problemy oceny jakości wybranych obiektów architektonicznych*; *Potrzeby użytkownika jako główny czynnik kształtujący jakość środowiska zbudowa-*

of the Silesian University of Technology (Fig. 1). The text on the poster describes a multi-aspect and comprehensive character of the team’s activities undertaken within the framework of qualitative research. We can distinguish the following:

– numerous pieces of qualitative research into office, hospital, university, residential, and recreational buildings which was carried out within the framework of author’s and line research (e.g. *The case study in qualitative evaluations of architecture*; *Quality of the built environment*; *Modern building – quality requirements*; *Qualitative research in architecture*; *Problems of a quality assessment of selected architectural objects*; *The user’s needs as the*

nego; Programowanie i oceny jakości wybranych obiektów architektonicznych i ich części składowych);

– nowe przedmioty badawcze wprowadzane do programu studiów: *oceny jakości, facility management, strategie projektowania, psychologia architektury, projektowanie wspomagane komputerowo, projektowanie obiektów biurowych, oceny jakości w architekturze, metodologia projektowania, teoria projektowania, budynek inteligentny*; obecnie w puli przedmiotów badawczych są realizowane przedmioty: obowiązkowe – *metodologia pracy naukowej, metody badań jakości budynków i przestrzeni urbanistycznych* (z cyklem wykładów na temat metod, technik i narzędzi badawczych w architekturze) oraz fakultatywne: *interdyscyplinarne badania w ergonomii, programowanie funkcjonalno-użytkowe, adaptacja środowiska dla osób starszych, adaptacja środowiska dla osób niepełnosprawnych, metodyka prac badawczych*; w zakresie dydaktyki przedmioty badawcze umożliwiają studentom zdobycie kompetencji w zakresie prowadzenia badań jakościowych oraz ich realizacji w toku studiów. W 2015 r. ukazał się podręcznik pod redakcją Marii Bielak-Zasadzkiej: *Stosowanie metod badawczych w pracach magisterskich na Wydziale Architektury*, w którym zaprezentowano wybrane prace dyplomowe magisterskie powstałe na bazie przeprowadzonych badań jakościowych [1]. W publikacji tej zamieszczono pełny tekst plakatu;

– wyjazdy szkoleniowe w zakresie przeprowadzania badań POE (*Post Occupancy Evaluation*) na Strathclyde University, Eindhoven University of Technology, Chalmers University w Göteborgu; organizacja warsztatów studenckich z udziałem specjalistów zagranicznych;

– aktywne uczestnictwo w konferencjach EuroFM Network w Monachium i Kolonii, IAPS w Göteborgu; liczne wystąpienia na konferencjach krajowych i zagranicznych, w tym *Teoria a Praktyka, Odnowa Krajobrazu Miejskiego ULAR, Architektura–Technika–Zdrowie ATZ, Nowoczesność w Architekturze, Applied Human Factors and Ergonomics AGFE & HFS Human Factors and Sustainable Infrastructure, Human Computer Interaction HCI, Ogólnopolska Konferencja Ergonomiczna OKE, Forum Śląskiej Izby Budownictwa, BIWA 2015*, cykliczna konferencja ICERI w Seville (*Annual International Conference of Education, Research and Innovation*);

– organizację konferencji naukowych: *Facility Management WFC* (2002), *Człowiek–Potrzeby–Środowisko, Housing and environmental conditions in postcommunist countries* (2007), *Ludzie starzy w środowisku zamieszkania* (2010), *Wczoraj, dziś i jutro wielkich osiedli mieszkaniowych* (2012), cykliczna Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Badania Interdyscyplinarne w Architekturze* (BIWA 2015, 2017);

– awansy naukowe członków zespołu: 3 habilitacje; 8 doktoratów z problematyki jakościowej;

– zainicjowane sieci i konsorcja naukowe w zakresie badań interdyscyplinarnych środowiska zbudowanego, przy udziale AGH Kraków, EMAG Katowice, UŚ Katowice, Politechniki Śląskiej, w tym Wydziałów: Architektury, Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Energetyki, Elektrycznego;

main factor affecting the quality of the built environment; Programming and evaluations of the quality of selected architectural objects and their components);

– new research themes which were introduced into the curriculum of studies: *quality assessments, facility management, design strategies, psychology of architecture, computer-aided design, design of office buildings, quality assessments in architecture, design methodology, design theory, intelligent building*; currently as part of research themes there are the following subjects: compulsory – *methodology of scientific work, methods of testing the quality of buildings and urban spaces* (with a series of lectures on methods, techniques and research tools in architecture) and optional: *interdisciplinary research in ergonomics, functional and operational programming, adaptation of the environment for the elderly, adaptation of the environment for the disabled, methodology of research*; in the scope of didactics, research themes enable students to gain competences in the range of conducting qualitative research and its implementation in the course of the studies. In 2015 the book edited by Maria Bielak-Zasadzka was published: *Stosowanie metod badawczych w pracach magisterskich na Wydziale Architektury* (*The use of research methods in master's degree theses at the Faculty of Architecture*), in which selected dissertations prepared on the basis of qualitative research were presented [1]. The full text of the poster was included in this publication;

– training trips in the scope of conducting POE research (*Post Occupancy Evaluation*) at the University of Strathclyde; organisation of student workshops with the participation of foreign specialists;

– active participation in conferences EuroFM Network in Munich and Cologne, IAPS in Gothenburg; numerous speeches at national and international conferences, including *The Theory and Practice, Renewal of Urban Landscape ULAR, Architecture–Technology–Health ATZ, Modernity in Architecture, Applied Human Factors and Ergonomics AGFE & HFS Human Factors and Sustainable Infrastructure, Human Computer Interaction HCI, National Ergonomic Conference OKE, the Forum of the Silesian Chamber of Construction, BIWA 2015 cyclical conference ICERI in Seville* (*Annual International Conference of Education, Research and Innovation*);

– organisation of scientific conferences: *Facility Management WFC* (2002), *Man-Needs-Environment, Housing and environmental conditions in Postcommunist countries* (2007), *Old people in the environment of residence* (2010), *Yesterday, Today and Tomorrow of large housing estates* (2012), cyclical National Scientific Conference *Interdisciplinary Research in Architecture* (BIWA 2015, 2017);

– scientific promotions of the team members: 3 habilitation theses; 8 doctoral degrees on qualitative issues;

– initiated scientific networks and consortia in the field of interdisciplinary research into the built environment, with the participation of AGH Cracow, EMAG Katowice, the University of Silesia in Katowice, the Silesian University of Technology, including the Faculties of Architecture, Construction, Energy and Environmental Engineering, Electrical Engineering;

– projekty badawcze: grant MNiSW pt. *Oceny jakości środowiska zbudowanego i ich znaczenie dla rozwoju budynku zrównoważonego* 2005, zamawiany projekt badawczy PolSenior oraz projekt polsko-niemiecki pt. *Wczoraj, dziś i jutro polskich i niemieckich osiedli mieszkaniowych. Studium porównawcze modeli rozwoju urbanistycznego i ich akceptacji na przykładzie Lipska i Katowic 2011–2012*.

Upowszechnianie wiedzy – specjalizacje i dorobek publikacyjny zespołu

Zespół naukowców i dydaktyków z Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej do 2013 r. współpracujący pod kierownictwem prof. dr hab. inż. arch. Elżbiety Niezabitowskiej² należy do grona prekursorów badań jakościowych w Polsce³.

Skład osobowy zespołu stanowią obecnie pracownicy naukowo-dydaktyczni i dydaktyczni Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z wieloletnim doświadczeniem praktycznym w prowadzeniu badań jakościowych w architekturze i urbanistyce. Każdy z naukowców skupia swoją działalność na odrębnej specjalizacji, przeprowadzając ewaluacje w obiektach o różnych funkcjach, z wykorzystaniem wypracowanych przez lata autorskich technik i narzędzi badawczych. Wyniki badań są sukcesywnie podsumowywane w licznych publikacjach naukowych, w tym monografiach, podręcznikach i artykułach indeksowanych w uznanych bazach.

Poniżej wymieniono członków zespołu Śląskiej Szkoły Badań Jakościowych, z podaniem specjalizacji oraz wybranych autorskich publikacji:

- dr hab. inż. arch. Klaudiusz Fross – badania jakościowe w praktyce projektowej [2], [3];
- dr hab. inż. arch. Dorota Winnicka-Jasłowska – oceny jakości i badania przedprojektowe w obiektach i na terenach uniwersyteckich [4], [5];
- dr hab. inż. arch. Joanna Tymkiewicz – relacja wnętrze–zewnątrze – wpływ rozwiązań architektonicznych bryły i elewacji na kształtowanie środowiska wewnętrznego budynku, wizerunek zewnętrzny budynku i jego odbiór przez użytkowników [6], [7];
- dr inż. arch. Maria Bielak-Zasadzka – kształtowanie otoczenia życia i zamieszkania ludzi starszych i niepełnosprawnych [8], [9];
- dr inż. arch. Agnieszka Bugno-Janik – badania partycypacyjne w obiektach architektonicznych i w przestrzeni urbanistycznej [10], [11];

– research projects: grant MNiSW entitled *Assessments of the quality of the built environment and their importance for the development of a sustainable building* 2005, ordered research project PolSenior and Polish-German project entitled *Yesterday, today and tomorrow of Polish and German housing estates. A comparative study of urban development models and their acceptance on the example of Leipzig and Katowice 2011–2012*.

Spreading of knowledge – specialisations and publishing achievements of the team

A team of researchers and lecturers from the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology, which cooperated under the leadership of Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Niezabitowska² until 2013, is one of the precursors of qualitative research in Poland³.

At present, the team consists of research-teaching staff and teaching staff of the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology, the people who have a long practical experience in conducting qualitative research in architecture and urban planning. Each of the scientists focuses their own activity on a separate specialisation and carries out evaluations in buildings with different functions with the application of their own techniques and research tools which were developed over the years. The research results are summarised successively in numerous scientific publications, including monographs, textbooks and articles which are indexed in recognized databases.

Below are the members of the Silesian School of Qualitative Research team along with their specialisations and selected publications:

- dr hab. inż. arch. Klaudiusz Fross – qualitative research in design practice [2], [3];
- dr hab. inż. arch. Dorota Winnicka-Jasłowska – quality assessments and pre-design research into buildings and the areas of universities [4], [5];
- dr hab. inż. arch. Joanna Tymkiewicz – inside-outside relation – the influence of architectural solutions of the building body and facades on the building internal environment formation, an external image of a building and its reception by users [6], [7];
- dr inż. arch. Maria Bielak-Zasadzka – shaping the environment of life and residence of the elderly and the disabled [8], [9];

² Prof. dr hab. inż. arch. E. Niezabitowska kierowała Katedrą Strategii Projektowania przekształconą później w Katedrę Strategii Projektowania i Nowych Technologii w Architekturze.

³ Pierwsze badania metodą Post Occupancy Evaluation w Polsce zostały przeprowadzone na WA PŚI przez zespół w składzie: Agnieszka Bugno, Ewa Kozłowska, Marcin Mateusz Kołakowski w 1993/1994 r. Zespół kierowany był przez prof. Andreeasa van Wagenberga z Technische Universiteit Eindhoven w ramach jego współpracy naukowej z prof. dr hab. inż. arch. Andrzejem Niezabitowskim. Badania realizowane były w budynku Wydziału Architektury. Na ich podstawie powstały prace dyplomowe, a w ciągu następnych lat wprowadzono również wiele zmian w funkcjonowaniu tegoż budynku.

² Prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Niezabitowska ran the Department of Design Strategy which was later transformed into the Department of Design Strategy and New Technologies in Architecture.

³ In Poland the first research which used Post Occupancy Evaluation method was carried out at the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology by the following team: Agnieszka Bugno, Ewa Kozłowska, Marcin Mateusz Kołakowski in 1993/1994. The team was run by Prof. Andreas van Wagenberg from Technische Universiteit Eindhoven within the framework of his scientific cooperation with Prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Niezabitowski. The research was carried out in the Faculty of Architecture building. On the basis of this research, dissertations were prepared and over the next years numerous changes in the functioning of this building were also introduced.

- dr inż. arch. Dariusz Masły – wykorzystanie najnowszych narzędzi symulacyjnych w badaniach sprawności funkcjonowania budynków biurowych [12], [13];
 - dr inż. arch. Michał Sitek – badania jakościowe w szpitalach i obiektach lotniskowych oraz projektowanie parametryczne i generatywne [14], [15];
 - dr inż. arch. Iwona Benek – programowanie obiektów mieszkalnych i obiektów opieki medycznej dla osób starszych [16], [17];
 - dr inż. arch. Anna Szewczenko – badania jakości obiektów opieki zdrowotnej, środowisko terapeutyczne w obiektach opieki zdrowotnej [18], [19];
 - współpracujący z zespołem:
 - dr hab. inż. arch. Beata Komar – badania jakościowe zagadnień urbanistycznych w środowisku mieszkaniowym, projektowanie uniwersalne [20], [21];
 - dr inż. arch. Beata Kucharczyk-Brus – problematyka rynku nieruchomości, badania jakościowe mieszkań [22], [23].
- Ostatnio do zespołu dołączyli:
- dr inż. arch. Anna Gumińska – badania jakościowe związane z rewitalizacją śródmieść miast europejskich, tożsamość miejsca, wizerunek;
 - dr inż. arch. Krzysztof Gerlic – badania zadaszeń membranowych.

Techniki i narzędzia oraz przebieg procesów badawczych

Wiedza i kompetencje zespołu nabyte podczas programu Tempus pozwoliły rozpocząć wprowadzanie metody POE w Polsce. Na przełomie XX i XXI w. była to zupełna nowość zarówno na rynku usług komercyjnych, jak i w nauce oraz dydaktyce uniwersyteckiej. Generowało to problemy ze zrozumieniem i akceptacją wizji architekta-badacza, który interesuje się budynkiem w fazie użytkowania, a nie tylko projektowania. Pozytywna motywacja oraz pasja i zaangażowanie całego zespołu pozwoliły pomimo początkowych trudności sukcesywnie wykonywać ewaluacje w budynkach różnych typów. Procedury POE opisane m.in. przez W.F.E. Preisera, H.Z. Rabinowitza i E.T. White'a [24] z biegiem lat ulegały modyfikacji i przystosowaniu do warunków polskich. Każdy z badaczy na bazie POE wypracował autorskie rozwiązania w zakresie technik i narzędzi badań jakościowych. Były to listy kryteriów jakości, specjalnie konstruowane ankiety, kwestionariusze, a także listy pytań do wywiadów czy spotkań fokusowych oraz autorskie techniki zbierania i zapisu danych. Badania terenowe oparte na teorii ugruntowanej (zakładającej, że badacz przystępuje do ewaluacji bez ustalonej wcześniej teorii i wyłania się ona, czyli „gruntuje” w trakcie badań) obejmowały kilkakrotne wizyty w wybranym obiekcie (wizje lokalne), przegląd dokumentacji, zbieranie danych o budynku ze wszystkich dostępnych źródeł, ankietowanie, wywiady z użytkownikami, obserwacje nieuczestniczące, analizy, interpretację i syntezę danych.

Badania wykonywane były najczęściej na poziomie orientacyjnym oraz eksperckim, rzadziej diagnostycznym,

- dr inż. arch. Agnieszka Bugno-Janik – participatory research into architectural objects and on the urban space [10], [11];
 - dr inż. arch. Dariusz Masły – the use of the latest simulation tools in the research on efficiency of office building functioning [12], [13];
 - dr inż. arch. Michał Sitek – qualitative research into hospitals and airport facilities as well as parametric and generative design [14], [15];
 - dr inż. arch. Iwona Benek – programming residential buildings and medical care facilities for the elderly [16], [17];
 - dr inż. arch. Anna Szewczenko – research on the quality of health care facilities, therapeutic environment in health care facilities [18], [19];
 - co-working with the team:
 - dr hab. inż. arch. Beata Komar – qualitative research on the urban issues in residential environment, universal design [20], [21];
 - dr inż. arch. Beata Kucharczyk-Brus – issues of the real estate market, qualitative research on flats [22], [23];
- Recently, the following researchers joined the team:
- dr inż. arch. Anna Gumińska – qualitative research connected with revitalisation of European downtowns, identity of space, image;
 - dr inż. arch. Krzysztof Gerlic – research on membrane roofing.

Techniques and tools as well as the course of research processes

The knowledge and competences of the team, which were acquired during Tempus programme, made it possible to start introducing POE method in Poland. At the turn of the 21st century, this was a complete novelty both on the commercial services market and in science as well as in university didactics. This generated problems with understanding and acceptance of the architect-researcher's vision who was not only interested in the design but also in a building during its exploitation phase. In spite of difficulties at the beginning, positive motivation and passion as well as engagement of the whole team made it possible to successfully carry out evaluations in buildings of various types. POE procedures which were described, inter alia, by W.F.E. Preiser, H.Z. Rabinowitz and E.T. White [24] over the years underwent modifications and adaptation to Polish conditions. On the basis of POE, each of the researchers developed their own solutions in the field of techniques and tools of qualitative research. These were the lists of quality criteria, specially designed surveys, questionnaires as well as a list of questions for interviews or focus meetings and the authors' techniques of collecting and recording data. The field research which is based on the consolidated theory (assuming that a researcher starts evaluation without any predetermined theory and it emerges or is consolidated during the research) included repeated visits to the selected object (site visits), a review of documentation, collecting data about the building from all available sources, surveying, interviews with users, non-participating

który wymaga porównań (komparatystyka wybranych studiów przypadku). Spójne dla zespołu było poruszanie się w zakresie wyróżnionych kategorii jakościowych, a mianowicie: jakości technicznej, funkcjonalnej, organizacyjnej, behawioralnej i ekonomicznej [25]. Każdy z członków zespołu specjalizował się w badaniu wybranych kategorii jakościowych. Ważną publikacją pozwalającą na uporządkowanie i usystematyzowanie wiedzy z zakresu metodologii badań jest podręcznik autorstwa prof. dr hab. inż. arch. E. Niezabitowskiej [26].

Okazją do przeprowadzenia badań w szerokim zakresie, przy wsparciu socjologów, z zastosowaniem pełnego, profesjonalnego wachlarza metod, technik i narzędzi badawczych były projekty finansowane ze źródeł zewnętrznych. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione wnioski z badań jakościowych budynków mieszkalnych zrealizowane w ramach dwóch grantów naukowych.

**Przykłady badań:
projekt PolSenior i LHE –
metody, techniki i narzędzia
oraz przebieg procesów badawczych**

Analizy jakościowe zespołów mieszkalnych wielorodzinnych przeprowadzone zostały w trakcie trwania następujących projektów badawczych: PolSenior – badania środowiska zamieszkania osób starszych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem poziomu jego dostosowania do potrzeb tej części społeczeństwa oraz projektu LHE (*Large Housing Estates*) – badania wielkich osiedli postsocjalistycznych z lat 70. i 80. XX w.

W obydwu projektach, celem pozyskania możliwie największej ilości informacji, zastosowano mieszane metody badawcze. Wykorzystano metody statystyczne stosowane w badaniach socjologicznych, z użyciem: ankiet do samodzielnego wypełnienia przez respondentów, standaryzowanych kwestionariuszy ankietowych uzupełnianych poprzez wywiady swobodne pogłębione prowadzone na podstawie opracowanych uprzednio zagadnień i zestawów pytań szczegółowych. Wyniki badań ankietowych zostały zanalizowane za pomocą oprogramowania do statystycznej analizy danych SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*). Procedury badawcze mające na celu identyfikację barier strukturalnych i problemów adaptacji istniejącego środowiska mieszkaniowego z punktu widzenia realizacji potrzeb ludzi w wieku senioralnym oparto na porównawczych analizach z zastosowaniem wybranych, eksperckich kryteriów stosowanych w następujących technikach badawczych: HE (*Housing Enabler*) [27], UD (*Universal Design*) [28] i BfA (*Built for All*) [29]. Oceny eksperckie, opracowane w postaci graficznych analiz dostępności przestrzeni wraz z opisem cech jakościowych, skonfrontowano z ocenami partycypacyjnymi użytkowników przestrzeni zbudowanej i ich kulturowymi wartościami oraz psychospołecznymi potrzebami.

Ogólnopolski projekt badawczy zamawiany PolSenior, o numerze PBZ-MEIN-9.2/2006, pt.: *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce* miał charakter szeroko zakrojonych

observations, analyses, an interpretation and a synthesis of data.

Most frequently the research was carried out on the orientation and expert level, rarely on the diagnostic level which requires comparisons (comparative literature of selected case studies). Working in the scope of the distinguished quality categories, namely technical, functional, organisational, behavioural and economic was consistent for the team [25]. Each of the team members specialised in the study of selected quality categories. A course book by Prof. dr hab. inż. arch. E. Niezabitowska is an important publication that enables the organisation and systematisation of the knowledge in the field of the research methodology [26].

Projects, which were financed from external sources, constituted an opportunity to conduct research in a wide range with the support of sociologists and the use of a full, professional range of methods, techniques and research tools. The conclusions from the residential buildings qualitative research which was completed within the framework of two scientific grants will be presented later on in this article.

**Examples of the research:
PolSenior and LHE Project –
methods, techniques and tools as well
as the course of research processes**

Qualitative analyses of multifamily housing estate complexes were carried out during the course of the following research projects: PolSenior – the research on the living environment of the elderly in Poland with a particular emphasis on the level of its adaptation to the needs of this part of society and project LHE (*Large Housing Estates*) – the research on large post-socialist housing estates from the 1970s and 1980s.

In both projects, in order to obtain as much information as possible, mixed research methods were applied. There were statistical methods which are applied in sociological research along with: surveys for self-fulfilment by respondents, standardised survey questionnaires filled in by free unstructured interviews carried out on the basis of pre-elaborated issues and sets of detailed questions. The results of the survey research were analysed by means of the Statistical Package for the Social Sciences. The research procedures which aim at identifying structural barriers and adaptation problems of the existing housing environment from the point of view of meeting the needs of senior age people were based on comparative analyses with the application of selected and expert criteria which were used in the following research techniques: HE (*Housing Enabler*) [27] UD (*Universal Design*) [28] and BfA (*Built for All*) [29]. Expert assessments, which were developed in the form of graphical analyses of space accessibility along with a description of qualitative characteristics, were confronted with participatory assessments of the developed space users and their cultural values as well as psychosocial needs.

The ordered national research project PolSenior with number PBZ-MEIN-9.2/2006, entitled *Aspekty medyczne,*

badan statystycznych skupionych w dużej mierze na zagadnieniach medycznych. Jego część realizowana była na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach w latach 2007–2011 jako podprojekt pt.: *Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowego zabezpieczenia potrzeb ludzi starych*⁴. Badania środowiska zamieszkania w projekcie PolSenior przeprowadzone zostały w trzech stopniach dokładności:

1) na próbie ogólnokrajowej⁵, gdzie badaniem ankietowym objęto 5695 osób (założono 6000) stanowiących dobraną losowo, reprezentatywną próbę w wyznaczonych przedziałach wiekowych: 55–59 (przedpole starości) oraz sześć kohort wieku podeszłego – 65 i więcej lat;

2) w wybranych trzech osiedlach mieszkaniowych usytuowanych na Górnym Śląsku w różnych środowiskach zurbanizowanych: wiejskim, miejskim i wielkomiejskim, gdzie łącznie przeprowadzono 166 wywiadów standaryzowanych na wybranej losowo próbie mieszkańców w wieku senioralnym⁶;

3) w formie wywiadów swobodnych – 33 wywiady pogłębione przeprowadzone z mieszkańcami wybranych do analiz eksperckich budynków wielorodzinnych oraz domów opieki, a także jeden wywiad fokusowy w osiedlowym klubie seniora.

W wymienionym powyżej projekcie środowisko wiejskie reprezentowane było przez składające się z trzech budynków wielorodzinnych osiedle, zbudowane w połowie lat 70. XX w., zamieszkałe przez byłych pracowników Państwowego Gospodarstwa Rolnego, tworzące obecnie dwie wspólnoty mieszkaniowe (łącznie 50 mieszkań), gdzie przeprowadzono 18 wywiadów ankietowych standaryzowanych oraz 8 wywiadów swobodnych. Wybrany reprezentantem miasta średniej wielkości było historyczne osiedle z lat 20. XX w., stanowiące wspólnotę mieszkaniową (łącznie ok. 300 mieszkań) właścicieli będących w większości byłymi i obecnymi pracownikami kolei, gdzie przeprowadzono 35 wywiadów ankietowych standaryzowanych oraz 9 wywiadów swobodnych. Środowisko wielkomiejskie reprezentował duży, spółdzielczy budynek wielorodzinny wybudowany w 1968 r., stanowiący całe osiedle pod jednym dachem – 762 mieszkania, gdzie przeprowadzono 112 wywiadów ankietowych standaryzowanych oraz 15 wywiadów swobodnych.

psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce (Medical, psychological, sociological and economic aspects of people aging in Poland) included extensive statistical studies which were focused mainly on medical issues. A part of this project was carried out at the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology in Gliwice in the years 2007–2011 as a subproject entitled *Kapitał społeczny seniorów w warunkach różnych środowisk urbanistycznych a wymogi ich dostosowania do aktywizacji życiowej i jakościowego zabezpieczenia potrzeb ludzi starych (Social capital of seniors in different urban environments and the requirements of their adaptation to life activation and qualitative protection of the needs of old people)*⁴. The research on the living environment in project PolSenior was carried out in three degrees of accuracy:

1) on a nationwide sample⁵, where the survey research comprised 5695 people (assumed 6000), which constituted a selected at random, representative sample in the determined age groups: 55–59 (foreground of old age) and six cohorts of old age – 65 and more;

2) in three selected housing estates situated in Upper Silesia in different urban environments: rural, urban and large-city, where a total of 166 standardized interviews were conducted on a randomly selected sample consisting of senior age residents⁶;

3) in the form of free interviews – 33 unstructured interviews conducted with selected residents for expert analyses of multi-family buildings and nursing homes as well as one focus interview in a senior housing estate club.

In the above mentioned project, the rural environment was represented by a housing estate which consisted of three multi-family buildings that were built in the mid-1970s, inhabited by former employees of the State Agricultural Farm, currently including two housing communities (a total of 50 flats), where 18 standardized survey interviews and eight unstructured interviews were carried out. A chosen representative of a medium size city was a historical settlement from the 1920s, which formed a housing community (a total of approx. 300 flats) of owners who were mostly former and current employees of the railway sector, and where 35 standardised survey interviews and nine unstructured interviews were carried out. The large-city environment was represented by a large cooperative multi-family building constructed in

⁴ W skład zespołu wchodzili socjologowie: prof. Adam Bartoszek (kierownik podprojektu, UŚ, Katowice), dr Marek Niezabitowski (PŚL, Zabrze) – odpowiedzialni za prowadzenie badań ankietowych i wywiadów swobodnych z użytkownikami mieszkań indywidualnych i lokatorami domów zamieszkania zbiorowego, oraz architektki z WA PŚL: prof. Elżbieta Niezabitowska oraz dr Beata Kucharczyk-Brus – odpowiedzialne za prowadzenie analiz urbanistyczno-architektonicznych i badanie możliwości dokonywania zmian budowlanych mających na celu dostosowanie środowisk mieszkaniowych do bieżących potrzeb użytkowników.

⁵ Szerzej o wynikach badań ogólnopolskich w [30].

⁶ Wyniki badań statystycznych wraz z przykładowym formularzem ankietowym, szczegółowe architektoniczno-urbanistyczne analizy eksperckie środowisk zamieszkania seniorów w budynkach wielorodzinnych oraz domach opieki, a także socjologiczne interpretacje przeprowadzonych wywiadów z mieszkańcami opisane zostały w [31].

⁴ The team consisted of the following sociologists: Prof. Adam Bartoszek (supervisor of the subproject, the Silesian University, Katowice), dr Marek Niezabitowski (the Silesian University of Technology, Zabrze) – responsible for conducting survey interviews and unstructured interviews with users of individual flats and with tenants of collective residential houses, and architects from Faculty of Architecture, Silesian University of Technology: Prof. Elżbieta Niezabitowska and dr Beata Kucharczyk-Brus – responsible for conducting urban and architectural analyses and studying possibilities of construction changes in order to adapt housing environments to the current needs of users.

⁵ More information on the results of the nationwide research in [30].

⁶ The statistical research results with a sample questionnaire form, detailed architectural and urban planning expert analyses of senior residential environments in multi-family buildings and nursing homes as well as the sociological interpretations of interviews with residents were described in [31].

Polsko-niemiecki⁷ projekt pt.: *Wczoraj, dzisiaj i jutro polskich i niemieckich osiedli mieszkaniowych. Studium porównawcze modeli rozwoju urbanistycznego i ich akceptacji na przykładzie Lipska i Katowic (The past, present, and future of Polish and German large housing estates. Comparative study of urban development models and their approval – examples of Katowice and Leipzig)*, o akronimie LHE (*Large Housing Estates*), zrealizowany został na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach w latach 2011–2012 we współpracy z socjologami z Centrum Badań Środowiskowych im. Helmholtza (*Helmholtz-Zentrum für Umweltforschung UFZ*) w Lipsku. Skupiony był na badaniach architektoniczno-urbanistycznych oraz socjologicznych dużych osiedli wielorodzinnych wybudowanych w tym samym okresie – w latach 70. i 80. XX w. – w krajach o podobnym ustroju politycznym, przy użyciu zbliżonych technologii budowlanych i założeń programowych. Celem analiz były zmiany wymagań mieszkaniowych i postrzegania ich wartości użytkowej z perspektywy zarówno ekspertów – architektów oraz socjologów, jak i aktualnych użytkowników, z których większość zamieszkuje tam od początku istnienia osiedli. Na przykładzie dwóch dużych ośrodków miejskich: Katowic i Lipska określono zalety, słabości, zagrożenia oraz szanse dla wielkich, postsocjalistycznych osiedli wielorodzinnych, kształtujące się odmiennie po stronie polskiej i po stronie niemieckiej. Zbudowano także scenariusze rozwojowe dla osiedli katowickich, uwzględniające w perspektywie zmieniające się założenia ekonomiczne, demograficzne i polityczne.

Badania polskich wielkich osiedli wielorodzinnych zorganizowane zostały w dwóch stopniach dokładności:

1) w formie wywiadów kwestionariuszowych standaryzowanych przeprowadzonych w trzech wybranych osiedlach katowickich, gdzie wykonano łącznie 595 ankiet (z założonych 600) na wybranej losowo próbie, proporcjonalnie do liczby mieszkańców danego osiedla;

2) w formie wywiadów swobodnych i spotkań fokusowych – 90 wywiadów pogłębionych z użytkownikami mieszkań, grupowanymi według kategorii wiekowych oraz 8 wywiadów fokusowych z ekspertami zewnętrznymi: projektantami badanych osiedli, pracownikami Urzędu Miejskiego w Katowicach, policją, zarządami spółdzielni mieszkaniowych oraz firmami deweloperskimi.

Projekt LHE miał za zadanie analizę strategii rozwojowych wielkich osiedli mieszkaniowych wybudowanych

1968 which constituted an entire housing estate under one roof – 762 flats, where 112 standardised survey interviews and 15 unstructured interviews were carried out.

A Polish and German⁷ project entitled *The past, present, and future of Polish and German large housing estates. A comparative study of urban development models and their approval – examples of Katowice and Leipzig of acronym LHE (Large Housing Estates)*, was carried out at the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology in Gliwice in the years 2011–2012 in cooperation with sociologists from Helmholtz Environmental Research Centre (*Helmholtz-Zentrum für Umweltforschung UFZ*) in Leipzig. The project focused on architectural and urban studies as well as on sociological large multi-family housing estates which were built in the same period – in the 1970s and 1980s – in countries with a similar political system with the use of similar construction technologies and program assumptions. The purpose of the analyses was focused on changes in housing requirements and in the perception of their usable value from the perspective of both experts, i.e. architects and sociologists as well as current users, most of whom have been living there ever since these housing estates were constructed. On the example of two major urban centers of Katowice and Leipzig, we distinguished advantages, weaknesses, threats and opportunities for big post-socialist multi-family housing estates which were formed in a different way on the Polish side and the German side. Development scenarios were also prepared for housing estates in Katowice which took into account future changing economic, demographic and political assumptions.

The research on the Polish large multi-family housing estates was organised in two degrees of accuracy:

1) in the form of standardised questionnaire interviews which were conducted in three selected housing estates in Katowice, where a total of 595 surveys were carried out (out of 600 assumed) in a randomly selected sample, proportionally to the number of inhabitants of a given housing estate;

2) in the form of unstructured interviews and focus meetings – 90 in-depth interviews with users of flats, grouped according to age categories and eight focus interviews with external experts: designers of the researched housing estates, employees of the Municipal Office in Katowice, the police, housing cooperative authorities and property development companies.

⁷ W skład polskiego zespołu badawczego wchodził socjologowie: prof. Adam Bartoszek (UŚ, Katowice), dr Marek Niezabitowski (PŚI, Zabrze) – odpowiedzialni za prowadzenie badań ankietowych i wywiadów swobodnych z mieszkańcami, oraz architekci z WA PŚI: prof. Elżbieta Niezabitowska (kierowniczka projektu, prowadząca nadzór nad metodologią badań i opracowaniem scenariuszy rozwojowych), dr hab. Beata Komar (odpowiedzialna za prowadzenie analiz urbanistycznych osiedli polskich i niemieckich), dr Beata Kucharczyk-Brus (odpowiedzialna za część architektoniczną – analizy eksperckie budynków oraz mieszkań w osiedlach polskich i niemieckich). Niemiecki zespół badawczy tworzyły: prof. Sigrun Kabisch, dr Katrin Grossmann i dr Annegret Haase z Wydziału Socjologii Miasta Instytutu Helmholtza w Lipsku, który prowadził kilkuletni monitoring problemów, potrzeb i przemian społecznych osiedla wielorodzinnego Grünau.

⁷ The Polish research team consisted of the following sociologists: Prof. Adam Bartoszek (the Silesian University, Katowice), dr Marek Niezabitowski (PŚI, Zabrze) – responsible for conducting survey research and unstructured interviews with residents and architects from WA PŚI.: Prof. Elżbieta Niezabitowska (supervisor of the project and methodology of research and elaboration of developmental scenarios), dr hab. Beata Komar (responsible for conducting urban analyses of Polish and German housing estates), dr Beata Kucharczyk-Brus (responsible for the architectural part – expert analyses of buildings and apartments in Polish and German housing estates). The German research team consisted of Prof. Sigrun Kabisch, dr Katrin Grossmann and dr Annegret Haase from the Faculty of City Sociology of Helmholtz Institute in Leipzig, which supervised several-year monitoring of problems, needs and social changes of a multi-family housing estate Grünau.

w okresie socjalistycznym i problemów z tym związanych. Ukazał, jak różna jest sytuacja podobnych w zasadzie osiedli, funkcjonujących w dwóch krajach: Polsce i Niemczech. W Polsce do badań porównawczych wybrano trzy osiedla katowickie, w których łącznie mieszka około 34 tys. osób (informacje pozyskane z danych meldunkowych), aby skonfrontować je z jednym rozległym osiedlem niemieckim Leipzig Grünau, liczącym około 45 tys. mieszkańców.

W obydwu przedstawionych projektach wspólne badania architektów i socjologów miały na celu przeprowadzenie studiów jakościowych wybranej zabudowy mieszkaniowej, a przyjęte kryteria oceny opierały się na:

- obowiązującym w Polsce prawie budowlanym i rozporządzeniu określającym warunki techniczne, jakie powinien spełniać obiekt zabudowy mieszkaniowej (spełnienie wymogów zawartych w aktualnych przepisach powinno być priorytetowym kryterium oceny środowiska zbudowanego, gdyż znajdujące się tam wytyczne stanowią o podstawowym, często minimalnym współczesnym standardzie cywilizacyjnym, zwłaszcza jeśli chodzi o mieszkania);
- standardzie europejskim dla mieszkalnictwa, określającym minimalne powierzchnie użytkowe poszczególnych pomieszczeń podstawowych i pomocniczych;
- zasadach projektowania uniwersalnego (*Universal Design*), które mają na celu uwzględnianie potrzeb osób o obniżonej sprawności fizycznej, problemach z percepcją przestrzeni i deficytach sprawności w rozumieniu informacji;
- ogólnych zasadach ergonomii stosowanych w procesach projektowania pomieszczeń przeznaczonych na pobyt ludzi, doborze wyposażenia technicznego i sprzętów, możliwości ich mobilności i zmiany ustawienia;
- wybranych zagadnieniach projektowania zrównoważonego, zwłaszcza występowania w badanych budynkach i lokalach mieszkalnych rozwiązań technicznych i wyposażenia uwzględniających czy wspomagających energooszczędność (wprowadzanie nowoczesnych, energooszczędnych technologii podyktowane jest zarówno wymogami ekologii, jak również bardzo istotnym czynnikiem ekonomicznym, brany pod uwagę przez wszystkich aktorów związanych ze środowiskiem mieszkaniowym: projektantów, deweloperów, zarządców, użytkowników, właścicieli);
- wybranych zagadnieniach wynikających z behawioralnej jakości środowiska zbudowanego: ocenie komfortu klimatycznego mieszkań i budynków, subiektywnej ocenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców, eksperckiej ocenie występowania miejsc potencjalnie niebezpiecznych, kryminogennych w budynku wielorodzinnym oraz środowisku urbanistycznym (*Design Out Crime*);
- zasadach oceny kapitału społecznego wybranych do badań środowisk mieszkaniowych.

Wnioski z przeprowadzonych badań jakościowych w budynkach mieszkalnych

Problemy z prowadzeniem badań jakościowych w Polsce obejmują wiele zagadnień związanych z: dostępem do materiału badawczego, organizacją procesu, finansowa-

Project LHE was aimed at analysing development strategies of large housing estates which were built in the socialistic period and problems connected with this fact. It revealed how different the situation was in basically similar housing estates which functioned in two countries: Poland and Germany. In Poland, three housing estates in Katowice were selected for comparative studies, where a total population of about 34 thousand people live (the information obtained from the population registration office), in order to confront it with one extensive German housing estate Leipzig Grünau with circa 45 thousand residents.

In both presented projects, the purpose of the collaborative research of architects and sociologists was to carry out qualitative studies of a selected housing development and the accepted evaluation criteria were based on the following:

- the applicable Polish construction law and the regulation defining technical conditions to be met by a housing development building (meeting the requirements which are included in current legislation should be a priority criterion for assessing the built environment due to the regulation guidelines which constitute the basic and often minimal modern civilisation standard, especially with reference to flats);
- European standard for housing, which determines minimum usable areas of the particular basic and auxiliary rooms;
- principles of *Universal Design*, which are aimed at taking into account the needs of people with reduced physical ability, problems with space perception and efficiency deficits in understanding information;
- general principles of ergonomics which are applied in processes of designing rooms for people, the choice of technical equipment and appliances, possibilities of their mobility and setting changes;
- selected issues of sustainable design, in particular the occurrence of technology solutions and equipment in the researched buildings and flats, which takes into account or supports energy efficiency (introduction of modern, energy efficient technologies is dictated by both ecological requirements and a very important economical factor which is taken into consideration by all the actors who are involved in the housing environment, i.e. designers, developers, managers, users, owners);
- selected issues resulting from the behavioural quality of the built environment, i.e. assessment of climatic comfort in flats and houses, a subjective assessment of the sense of residents' security, an expert assessment of the occurrence of potentially dangerous and criminogenic places in a multifamily building and urban environment (*Design Out Crime*);
- principles for assessing the social capital, which were selected for the housing environments research.

Conclusions from qualitative research which was carried out in residential buildings

Problems with carrying out qualitative research in Poland include many issues which are connected with

niem prac, a przede wszystkim ze stwarzającą liczne bariery wciąż niską świadomością społeczną potrzeby prowadzenia takich analiz.

W Polsce badania jakościowe oparte na metodzie POE, czyli skupione zasadniczo na odpowiednim funkcjonowaniu obiektu i komforcie użytkownika, a nie jedynie na szacowaniu wybranych parametrów technicznych, są wciąż nowością. Ponieważ nie przekładają się wprost na wymierne korzyści (finansowe lub inne, np. konieczność dostosowania się do zaistniałych wymogów prawnych), właściciele budynków zazwyczaj nie są zainteresowani tą formą współpracy z zespołem badaczy. Dlatego przy każdym z opisywanych projektów inicjatywa przeprowadzenia badań leżała zawsze po stronie grona ekspertów.

Pierwszym problemem był dostęp do obiektu wybrane do badań ze względu na określony rodzaj funkcji użytkowej. Z doświadczenia zespołu badaczy z Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej wynika, że dobór odpowiedniego obiektu następował głównie według kryterium dostępności do materiału badawczego, czyli na ile dany zespół miał szanse na współpracę z właścicielami lub dysponentami budynków poprzez znajomości, rekomendację lub wcześniej wykonywane prace. W przypadku budynków mieszkalnych dostęp uzależniony był od statusu prawnego nieruchomości. Najłatwiej układała się współpraca ze spółdzielniami mieszkaniowymi, gdzie jest jasno określony organ udzielający zgody na planowane badania – zarząd danej spółdzielni. W przypadku wspólnot mieszkaniowych zgody na współpracę udzielali indywidualnie właściciele poszczególnych mieszkań. Część z badanych budynków wspólnotowych ma ustalonego zarządcę. Jest nim albo jeden z członków wspólnoty (właściciel jednego z mieszkań), albo firma zewnętrzna. Niestety zarządcy wspólnot nie czuli się kompetentni do podejmowania decyzji o prowadzeniu badań jakościowych w budynkach. Udzielali jedynie informacji na temat problemów związanych z utrzymaniem i obsługą techniczną nieruchomości.

Na ogół zarządcy i administratorzy budynków wielorodzinnych chętnie udzielali pomocy w zdobywaniu materiałów i dokumentacji, jeżeli nimi dysponowali. Także informacji na temat zużycia energii, kosztów, przeprowadzonych remontów i wysokości nakładów, jakie jeszcze należy ponieść, aby dostosować budynki do współczesnych wymogów prawnych. Jest to tym bardziej zrozumiałe, że dokumenty te muszą być jawne i przedstawiane okresowo mieszkańcom, zarówno w budynkach spółdzielczych, jak i wspólnotowych. W Polsce mieszkania są własnością prywatną, a zarządy spółdzielni lub rady nadzorcze wspólnot mieszkaniowych jedynie zarządzają majątkiem, administrują według woli właścicieli poszczególnych lokali. Chętnie udzielają prawdziwych informacji, nawet o złym stanie technicznym czy deficytach wyposażenia budynków, gdyż nie czują się bezpośrednio odpowiedzialni za złą jakość przestrzeni mieszkaniowej. Zarządy spółdzielni mieszkaniowych starały się wyczerpująco odpowiedzieć za zadane pytania, oprowadzały badaczy po wszystkich pomieszczeniach wspólnego użytkowania, organizowały w swojej siedzibie spotkania fokusowe, nawet z własnej inicjatywy zapraszając gości, którzy mogli udzielić informacji w sprawie badanych

access to the research material, organisation of the process, financing the work and primarily with still a low social awareness of the need for performing such analyses, which results in numerous barriers.

In Poland the qualitative research, which is based on POE method, i.e. basically focused on the appropriate functioning of a facility and the comfort of use and not only on the estimation of selected technical parameters, is still a novelty. Due to the fact that this research is not directly reflected in tangible benefits (financial or other, e.g. the need to adapt to the existing legal requirements), owners of buildings are usually not interested in this form of cooperation with a team of researchers. Therefore, in the case of each of the discussed projects, it was always the group of experts that initiated the process of carrying out the research.

The first problem was access to the object which was selected for the research due to the particular type of a utility function. The experience of the researchers team from the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology shows that the choice of an appropriate object was mainly based on the criterion of access to the research material, namely to what extent a given team had a chance to cooperate with owners or administrators of buildings through having connections, recommendations or previously carried out works. In the case of residential buildings access depended on the legal status of a real estate. The easiest was cooperation with housing cooperatives, where there is a clearly defined authority which gives permissions for the planned research – the board of a given cooperative. In the case of residential communities, owners of particular apartments gave their consent individually to this cooperation. Some of the researched community buildings have an established manager. It is either one of the community members (the owner of one of the flats) or an external company. Unfortunately, managers of communities did not feel competent to make decisions as regards carrying out qualitative research into buildings. They only gave information about problems which were connected with maintenance and technical management of a given property.

In general, managers and administrators of multi-family buildings were helpful in obtaining materials and documentation as long as they had them at their disposal, moreover, they also provided information about energy consumption, costs, repairs carried out and the amount of expenses that have to be incurred in order to adapt buildings to contemporary legal requirements. It is even more understandable that these documents must be known to the public and presented to residents periodically in cooperative buildings as well as in community buildings. In Poland, flats are private property and cooperative boards or boards of housing communities only manage the property and administer it according to the will of owners of individual units. They eagerly provide true information, even about bad technical condition or equipment deficits of buildings because they do not feel directly responsible for the poor quality of the housing space. Boards of housing cooperatives tried to thoroughly answer the questions,

osiedli. Ponadto udostępniały plany urbanistyczne i dokumentację techniczną dotyczącą budynków oraz mieszkań – archiwalną (jeśli takowa znajdowała się w zasobach spółdzielni) oraz wykonaną współcześnie na potrzeby wydzielania kolejnych lokali mieszkalnych i usługowych, zgodnie z ustawą [32]. Większość spółdzielni mieszkaniowych, z którymi nawiązano współpracę, dysponowała mniej lub bardziej kompletną dokumentacją techniczną budynków pozostających w ich zarządzie. Gorzej przedstawia się zasób wspólnot mieszkaniowych, które – jak wynika z doświadczenia badaczy – zazwyczaj nie posiadają kompleksowej dokumentacji inwentaryzacyjnej budynków i w każdym z badanych przypadków zespół ekspertów musiał ją stworzyć od nowa, na podstawie szczątkowych danych lub inwentaryzacji przeprowadzonej we własnym zakresie. To z kolei generowało problem dostępności do części pomieszczeń, gdyż nie wszyscy właściciele mieszkań byli otwarci na współpracę.

Zakres pomocy udzielonej podczas prowadzenia badań jakościowych przez środowiska zaangażowane w budownictwo mieszkaniowe wielorodzinne można podsumować następująco:

- spółdzielnie mieszkaniowe: udostępnianie archiwalnej dokumentacji budowlanej lub aktualnych szkiców inwentaryzacyjnych, udzielanie informacji na temat kosztów i nakładów na działalność remontową i inwestycje, udzielanie informacji o kosztach utrzymania części wspólnych budynków, całkowitych nakładów na energię cieplną i elektryczną zużywane w budynkach, zorganizowanie spotkań fokusowych z członkami zarządów oraz kierownikami obiektów lub poszczególnych działów administracyjnych;

- zarządcy wspólnot mieszkaniowych: pomoc w rozpropagowaniu informacji o pracach badawczych, udzielanie informacji na temat kosztów i nakładów na działalność remontową i inwestycje;

- Urząd Miasta Katowice: organizacja spotkania fokusowego z przedstawicielami wydziałów zajmujących się inwestycjami mieszkaniowymi, dostarczenie informacji na temat liczby udzielonych pozwoleń na budowę i innych danych statystycznych związanych z budownictwem mieszkaniowym;

- projektanci obiektów: uczestnictwo w spotkaniu fokusowym, czynny udział w dyskusji na temat osiedli przez siebie projektowanych, udostępnianie archiwalnej dokumentacji technicznej budynków mieszkalnych.

Badania ankietowe przeprowadzone na potrzeby projektów PolSenior oraz LHE wykonali studenci Wydziału Architektury oraz Wydziału Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej. W tym celu opracowano dwa standaryzowane kwestionariusze zawierające: część dotyczącą zagadnień architektoniczno-urbanistycznych oraz część poruszającą kwestie socjologiczne. Przed rozpoczęciem prac terenowych zespół studentów został odpowiednio przeszkolony oraz wyposażony w upoważnienia i karty informacyjne dla mieszkańców. Dobór próby badawczej opracowano zgodnie ze standardami obowiązującymi dla badań statystycznych i dzięki determinacji osób zaangażowanych w badania oraz doświadczeniu studentów socjologii w prowadzeniu tego rodzaju

they showed all rooms of the common usage to the researchers, they organized focus meetings at their seats and even on their own initiative they invited guests who could provide information about the researched housing estates. Moreover, they also provided urban plans and contemporary technical documentation concerning buildings and flats, i.e. archival documents (if there were any in the resources of the cooperatives) as well as currently executed documentation for the needs of further designation of residential and commercial units in accordance with the law [32]. Most of the housing cooperatives which researchers collaborated with had more or less complete technical documentation of buildings which they managed. The resources of housing communities are in worse condition, i.e. they – as it results from the experience of researchers – usually do not have comprehensive inventory documentation of buildings and in each of the researched cases a team of experts had to create it from scratch on the basis of the fragmentary data or the inventory which was carried out by the researchers. This in turn generated a problem of access to some rooms because not all flat owners were open to cooperation.

The scope of help we received from the environments involved in multi-family housing construction when conducting qualitative research can be summarised in the following way:

- housing cooperatives: sharing archival construction documentation or current inventory sketches, providing information about the costs and expenditure on remodelling and investments, providing information about the costs of maintenance of common parts of buildings, total expenditures for thermal and electrical energy consumed in buildings, organising focus meetings with members of the boards and managers of facilities or individual administrative departments;

- managers of housing communities: help in popularising the information about the research works, providing information about costs and expenditures on remodelling and investments;

- Katowice City Council: organisation of a focus meeting with representatives of departments dealing with housing investments, providing information about the number of issued building permits and other statistical data related to housing construction;

- designers of facilities: participation in a focus meeting, active participation in the discussion on housing estates designed by them, providing archival technical documentation of residential buildings.

The survey research was carried out by students of the Faculty of Architecture and the Faculty of Organisation and Management of the Silesian University of Technology for the needs of projects PolSenior and LHE. For this purpose, two standardised questionnaires were prepared and they included the following two parts: a part on architectural and urban issues and a part discussing sociological aspects. Before starting the field work the team of students was trained appropriately and equipped with authorisations and information cards for residents. A research sample choice was developed in accordance

wywiadów ankietowych udało się zrealizować niemal w całości założoną wielkość próby. Nieco problemów generowało pozyskanie danych o liczbie mieszkańców danej osiedla oraz o jego strukturze wiekowej – informacje kluczowe w konstruowaniu próby reprezentatywnej dla określonego zadania badawczego. Dane te zespół ekspertów starał się uzyskać w urzędach miejskich i tu podejście bywało bardzo różne. Urząd Miasta Katowice chętnie udostępnił socjologom niezbędne zestawienia statystyczne, nieodpłatnie, natomiast w innych miejscowościach zasłanianie się koniecznością ochrony danych osobowych lub żądano opłat. Ostatecznie konieczne informacje udało się zdobyć, natomiast okazało się, że zapisy istniejące w wydziałach meldunkowych nie pokrywają się z rzeczywistością. Dostyc często zdarzało się, że w mieszkaniu, w którym zameldowana była osoba starsza – a o nią chodziło w założeniu – zamieszkiwali wyłącznie ludzie młodzi.

Przeprowadzanie wywiadów i ankiet wśród mieszkańców budynków wielorodzinnych, zwłaszcza osób starszych (założenie projektu PolSenior) stanowiło pewien problem, szczególnie w osiedlach wielkomiejskich. Ze względu na często tu docierających w ostatnich latach ankietatorów i akwizytorów mieszkańców cechuje nieufność i negatywne nastawienie do obcych chodzących od mieszkania do mieszkania. Wejście w to środowisko i pozyskanie respondentów nie było więc łatwym zadaniem.

Jak pisze studentka biorąca udział w badaniach PolSenior: [...] *niechęć ta znalazła odzwierciedlenie w wynikach badań. Respondenci podkreślali, iż nie czują się bezpiecznie w swoim mieszkaniu, a nawet czują się zagrożeni. Niejednokrotnie słyszeli o napadach, rabunkach czy oszustach krążących po budynku bądź sami mieli tego typu przykre doświadczenia. Boją się otwierać drzwi obcym. Głęboko zakorzeniona nieufność i przezorność, która pozostała, wpływała więc negatywnie na gotowość do udzielania wywiadów* [33, s. 107]. Opis ten dotyczył mieszkańców budynku usytuowanego w samym centrum miasta wojewódzkiego, gdzie w pobliskiej strefie kultury organizowane są duże imprezy sportowe, kulturalne i rozrywkowe, co może generować zjawiska patogenne.

Nieco inne nastawienie cechowało mieszkańców badanego osiedla historycznego usytuowanego w strefie pośredniej miasta średniej wielkości. Charakteryzowało ich większe zaufanie i otwartość w stosunku do ankietatorów. Dzięki temu nie było konieczne umawianie się na kolejne spotkanie i łatwiej było również o zgodę na robienie zdjęć. Podobnie przedstawiała się sprawa w terenie wiejskim, gdzie, jak pisze student prowadzący tam wywiady, naturalność codziennych więzi (czyli wiążący kapitał społeczny w postaci życzliwych sąsiadów) wspierana pozytywnymi aspektami otaczającej przyrody: lasami, ogrodami, polami, tworzą specyficzną wspólnotę i środowisko społeczne, w którym mieszkańcy czują się dobrze. Zespół badawczy prowadzący prace w osiedlu wiejskim mógł liczyć na gościnność, otwartość i życzliwość: [...] *atmosfera była przyjemna i dawała szansę na owocną rozmowę. Wywiady trwały najczęściej około godziny i kończyły się z naszej inicjatywy. Nie dano nam odczuć pośpiechu czy faktu, że jesteśmy nieproszonymi gośćmi. Jest to rzadko spotykana sytuacja przy przeprowadzaniu wywiadów*

with standards applicable to statistical studies and thanks to the determination of people involved in the research as well as the experience of sociology students in conducting survey interviews of this type, it was possible to complete almost the whole of the assumed amount of the sample. Obtaining data on the number of inhabitants of a given housing estate and its age structure generated some problems – this information is of key importance in constructing a representative sample for a specific research task. The team of experts tried to obtain this data in the city councils and also there the approach to this issue differed at times. Katowice City Council willingly provided sociologists with necessary statistical comparisons, free of charge, whereas in other towns they were refused due to the necessity to protect personal data or some additional fees were required. Finally, necessary information was obtained, nevertheless, it turned out that the records in registration departments did not reflect the reality. Quite often it happened that in a certain flat where an elderly person was registered – and this person was taken into account in the assumption – only young people lived there.

Carrying out interviews and surveys among inhabitants of multi-family buildings, especially among old people (assumption of project PolSenior) was a bit problematic, particularly in big city housing estates. Due to the fact that in recent years pollsters and salesmen often visited this place, inhabitants are now characterised by mistrust and a negative attitude to strangers walking from flat to flat. Thus, entering this environment and obtaining respondents was not an easy task.

A female student who participated in PolSenior research wrote: [...] *This reluctance was reflected in the research results. Respondents emphasized that they did not feel safe in their apartments and even felt threatened. Very often they heard about attacks, robberies and swindlers hanging around the building or they experienced this kind of unpleasant things personally. They are afraid to open the door to strangers. Deeply rooted distrust and caution, which were still present there, influenced negatively the willingness to give interviews* [33, p. 107]. This description refers to the inhabitants of the building which is situated in the very centre of the provincial city, where in the nearby zone of culture big sport, cultural and entertainment events are organised, which may result in generating pathogenic phenomena.

Residents of the researched historical housing estate, which was situated in the mid zone of the city of medium size, had a slightly different attitude. They were characterised by greater trust and openness towards the pollsters. As a consequence, it was not necessary to arrange other meetings and it was also easier to get their permission for taking pictures. A similar situation took place in the rural area, where, according to one student who carried out interviews there, the naturalness of everyday relationships (i.e. bonding social capital in the form of friendly neighbours), which is supported by such positive aspects of surrounding nature as forests, gardens and fields, create a specific community and social environment in which inhabitants feel good. The research team

w miastach, gdzie respondenci niejednokrotnie wykazują ograniczoną przychylność czy też pośpiech. Tę obserwację socjologiczną można wyrazić w jasny sposób, podkreślając, że staropolska gościnność i wzorce zachowań mają się lepiej na wsiach aniżeli w mieście [34, s. 115].

Interesujące jest spostrzeżenie studentów socjologii o występowaniu korelacji pomiędzy poziomem otwartości i gościnności respondentów a ich poziomem wykształcenia i stanem majątkowym. Występuje tu odwrotność zależności. Mieszkańcami badanego osiedla wielkowiejskiego byli seniorzy o wykształceniu średnim i wyższym. Wśród mieszkańców osiedla historycznego dominowało wykształcenie zawodowe lub średnie techniczne. Starsi użytkownicy „popegieerowskich” mieszkań natomiast często legitymowali się jedynie wykształceniem podstawowym.

W badanych osiedlach spółdzielczych prowadzenie wywiadów ankietowych było nieco łatwiejsze niż w budynkach wspólnotowych. Mieszkańcy spółdzielni byli lepiej poinformowani o tym, że w ogóle takie badanie będzie miało miejsce. W obydwu przypadkach informacja o projekcie badawczym znalazła się na tablicy ogłoszeń, jednakże w budynkach spółdzielczych ogłoszenia czytane są częściej i chętniej, ponadto spółdzielnie mają możliwość zamieszczania informacji w publikowanych broszurach oraz na stronach internetowych.

Innym powodem niechęci do udzielania wywiadów i wpuszczania ankietów do własnych mieszkań był wstyd z powodu niskiego standardu wyposażenia lokalu: starych mebli, dawno nieremontowanych pomieszczeń, braku łazienki. Przeszkodą bywał również nieporządek panujący w mieszkaniu i w takich przypadkach respondenci zgadzali się umówić na spotkanie w innym terminie. Jak piszą ankieteryzy, chętniej udzielały wywiadów osoby zamieszkujące w ładnym, czystym mieszkaniu, mające poczucie sukcesu w życiu i swego rodzaju spełnienia. Wówczas respondenci zwykle zgadzali się na robienie zdjęć i oprowadzenie po mieszkaniu. Opisane zaha-mowania cechowały zwłaszcza mieszkańców budynków wielkowiejskich. W środowiskach budownictwa wiejskiego lub miejskiego o starszym rodowodzie ludzie przyzwyczajeni byli do niskiego standardu mieszkań, np. braku łazienek, ogrzewania piecowego, braku ciepłej wody, i udzielali wywiadów, mając nadzieję na poprawę warunków mieszkaniowych, co niejednokrotnie wprost dawali do zrozumienia. Zezwalali na ogląd sposobu aranżacji swoich mieszkań i wykonanych we własnym zakresie rozwiązań ulepszających jakość funkcjonalną i techniczną (np. wykonanie łazienki poprzez zabudowę balkonu). Biorąc udział w badaniach, mieli nadzieję, iż ktoś zainteresuje się brzydkim zaniedbanym dziedzicem, zdewastowanymi ławkami czy odrapanymi klatkami schodowymi i zrobi coś, aby zmienić obecną sytuację. Ci z kolei, którzy odmawiali udzielania wywiadów, nie robili tego, jak w przypadku budynku wielkowiejskiego, z braku zaufania do obcych, ale raczej nie widzieli sensu oraz żadnych bezpośrednich korzyści dla siebie w prowadzonych badaniach.

Innym doświadczeniem z przeprowadzonych badań było uświadomienie istnienia bariery w postaci powszechnej panującej obawy co do możliwości niewłaściwego

which conducted the studies in the rural settlement could count on hospitality, openness and good-heartedness: [...] the atmosphere was pleasant and gave the opportunity for a fruitful conversation. Interviews usually lasted about an hour and ended on our initiative. We did not experience any hurry or feeling that we were uninvited guests. This is a rare situation when carrying out interviews in cities where respondents often show limited goodwill or haste. This sociological observation can be expressed in a clear way by emphasising the fact that traditional Polish hospitality and behaviour models are better in villages than in cities [34, p. 115].

Sociology students made an interesting observation about the occurrence of a correlation between the level of openness and hospitality of the respondents and their level of education and financial situation. The reverse of dependencies appears here. The inhabitants of the researched city housing estate were seniors with secondary and higher education. The inhabitants of the historical housing estate had predominantly vocational or technical secondary education. However, older users of post-State Agricultural Farm flats in most cases had only primary education.

Carrying out survey interviews was slightly easier in the researched cooperative housing estates than in community buildings. The residents of the cooperative were better informed about the fact that such research would take place at all. In both cases, information about the research project was on the bulletin boards, however, in cooperative buildings announcements are read more often and more willingly, moreover, cooperatives have the possibility to give information in published brochures and on the Internet websites.

Another reason for the reluctance to give interviews and for letting pollsters in their own flats was the shame due to the low standard equipment of the unit, i.e. old furniture, rooms that were not remodelled for a long time, lack of bathrooms. The obstacle was also disorder in the flat and in such cases respondents agreed to make an appointment another time. According to the pollsters, people who lived in a nice, clean flat and had a sense of success in life as well as a specific kind of fulfillment, gave interviews more willingly. Then, the respondents usually agreed to take pictures and show the flat to the pollsters. Residents of large-city buildings were particularly characterised by the described inhibitions. In the environments of rural or urban construction of older origin people were accustomed to a low standard of apartments, e.g. the lack of bathrooms, having a heating furnace, the lack of hot water, and they gave interviews hoping to improve their housing conditions, which was often expressed clearly by them. They agreed to view the way of arrangement of their flats and their own solutions which improved the functional and technical quality (e.g. building a bathroom by developing the balcony). By taking part in the research they hoped that someone would become interested in an ugly neglected courtyard, devastated benches or dilapidated staircases and do something in order to change the present situation. Those, in turn, who refused to give interviews did not do so, as

wykorzystania materiałów zapisanych na nośnikach, jak dyktafon czy aparat fotograficzny, oraz ich medialnego upublicznienia. Zdarzały się przypadki, że mieszkańcy nie godzili się na robienie zdjęć, argumentując odmowę obawą wykorzystania materiałów w prasie, telewizji czy w jakiś sposób przeciwko nim. Podobnie nagrywanie wywiadów spotykało się z dezaprobatą, zwłaszcza osób starszych.

Kolejnym zagadnieniem, jakie należy uwzględnić, prowadząc badania jakościowe w budynkach mieszkalnych oparte na ocenach partycypacyjnych, mogą być trudności z odpowiednim zrozumieniem pytań zawartych w kwestionariuszach ankietowych. Niektóre, proste wydawałyby się pojęcia opisujące wyposażenie techniczne lokali czy cechy budynków i otoczenia, były dla osób starszych niezrozumiałe. Podobnie było w przypadku pytań o społeczność lokalną i relacje sąsiedzkie. Respondenci wstydzili się wówczas, że nie rozumieją pytania i odpowiadali krótko lub wcale (dość częsta odpowiedź – nie mam zdania). Konieczne było wówczas wyjaśnianie treści pytań, co jest niewłaściwe z punktu widzenia założonej obiektywności odpowiedzi. Inne pytania sprawiały trudności w werbalizowaniu poglądów ze względu na wzbudzone emocje. Następowala po nich nieprzyjemna atmosfera zdenerwowania, smutek lub łzy. Irytacja i niezadowolenie z warunków zamieszkania, a także chęć opowiedzenia o tym powodowały, iż negatywne wypowiedzi dotyczące warunków zamieszkania były bardziej rozbudowane i wyczerpujące niż opisy cech pozytywnych. W kwestionariuszu ankietowym wiele było pytań otwartych, które miały na celu stworzenie możliwości do wypowiedzi respondentowi, umotywowania swoich poglądów i wyjaśnienia istoty problemów, jakie go dotyczą. Studenci prowadzący wywiady standaryzowane zauważyli, że osoby świadome swego niskiego standardu życia rzadziej decydowały się na rozmowę, a ich odpowiedzi były krótsze i mniej rozbudowane. Z kolei dla ludzi samotnych umówione spotkanie było ważnym wydarzeniem w życiu codziennym, udzielali długich i wyczerpujących wypowiedzi, a inicjatywa zakończenia rozmowy wychodziła od wizytujących badaczy.

Ważnym spostrzeżeniem zespołu badawczego było to o braku świadomości dużej części badanych społeczności odnośnie do współczesnych rozwiązań w budownictwie mieszkaniowym, uwzględniających najnowsze zdobycze cywilizacyjne. Potrzeby mieszkańców i fakt występowania barier oraz deficytów w budynkach i mieszkaniach były nieświadomione, więc z tych powodów często respondenci nie mieli zdania na ten temat. Przyzwyczajali się do swego miejsca zamieszkania, dostosowali je, w miarę możliwości, do swych potrzeb, a wszelkie niedogodności kompensowali istnieniem silniejszych lub słabszych więzi społecznych, do których stale powracali w wypowiedziach. Jak konstatuje student socjologii prowadzący wywiad: *[...] w dalszej części wywiadu z tym mężczyzną chciałem ustalić, jaki jest jego poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych, czy też z możliwości spędzania wolnego czasu. Powracał on i podkreślał w swoich wypowiedziach znaczenie pomocy sąsiedzkiej, na którą może liczyć, wskazując ją jako największy pozytyw płynący z miejsca swojego zamieszkania* [34, s. 113].

in the case of a large-city building, due to the lack of trust towards strangers, but rather they saw no sense and no direct benefits for themselves in the conducted research.

Another experience which resulted from the conducted research was the awareness of existing barriers in the form of commonly prevailing fear as regards the possibility of improper usage of materials which were recorded on data storage devices such as a voice recorder or camera and then publishing them in the media. There were cases in which the residents did not agree to take pictures due to their fear that the materials might be used against them in the press, on television or in any other way. Similarly, some people, in particular the elderly, showed their disapproval of recording interviews.

Another issue to be taken into consideration when conducting qualitative research in housing buildings based on participatory assessments might be difficulties in proper understanding of the questions included in survey questionnaires. Some apparently simple concepts which described technical equipment of rooms or characteristics of buildings and surroundings were incomprehensible for older people. It was similar in the case of questions about a local community and neighbour relationships. Respondents were ashamed then that they did not understand the questions and gave short or no answers at all (quite frequent answer – I have no opinion). It was then necessary to explain the content of questions, which was inappropriate from the point of view of the assumed objectivity of responses. Other questions brought about difficulties in verbalising opinions due to the induced emotions. An unpleasant atmosphere of nervousness appeared, sadness or tears. Irritation and dissatisfaction with living conditions as well as a desire to talk about it resulted in the fact that negative statements concerning living conditions were more sophisticated and comprehensive than the descriptions of positive features. The survey questionnaire encompassed many open questions which were aimed at creating an opportunity for making statements by respondents, motivating their own opinions and clarifying the nature of problems they face. Students conducting standardised interviews noticed that people who were aware of their low standard of life decided to talk less frequently and their responses were shorter and less comprehensive. On the other hand, for the people who lived alone this meeting was an important event in their everyday life, they gave long and comprehensive responses and the initiative to finish the conversation was on the visiting researchers' side.

An important observation of the research team was the lack of awareness of a big part of the researched communities as to some modern solutions in housing construction as regards the latest civilisation achievements. The residents were not really aware of their needs as residents and the fact that there are barriers and deficits in the buildings, therefore, for these reasons the respondents often had no opinion on this matter. They got accustomed to their place of residence, they adapted it as far as possible to their needs and any inconveniences were compensated by the existence of stronger or weaker

Podsumowanie

Zasadnicze problemy napotykane podczas prowadzenia badań jakościowych w budynkach wielorodzinnych można zatem podsumować następująco:

- braki w dokumentacji budowlanej – całkowity lub częściowy brak części rysunków oraz opisów technicznych budynków i lokali mieszkalnych w zasobach spółdzielczych lub całkowity brak jakiegokolwiek dokumentacji dla budynków z zasobów zakładowych oraz we wspólnotach mieszkaniowych;

- trudności w organizacji badań terenowych w budynkach wspólnotowych – brak dostępu do budynków (domofony), brak dostępu do mieszkań i wszystkich pomieszczeń wspólnego użytkowania;

- trudności w organizacji badań ankietowych i prowadzeniu wywiadów z mieszkańcami – nieufność i negatywne nastawienie do obcych, w szczególności do ankierów (postrzeganych jako akwizytorzy) docierających do mieszkań, zwłaszcza w środowisku wielkomiejskim;

- kłopoty z odpowiednim zrozumieniem pytań zawartych w ankiecie; niektóre pojęcia bywają niezrozumiałe dla osób słabiej wykształconych i części seniorów;

- brak zrozumienia wśród mieszkańców sensu prowadzonych badań, szczególnie wobec braku bezpośrednich korzyści z nich wynikających.

Są to problemy uniwersalne, które mogą być odnoszone do budynków o innych funkcjach. Dla porównania, główne problemy napotykane w trakcie prowadzenia badań w budynkach biurowych i uniwersyteckich były znacząco podobne, a mianowicie⁸:

- brak zainteresowania władz uczelni oraz zarządców poszczególnych obiektów prowadzeniem, a następnie wynikami badań jakościowych;

- trudności w dostępie do dokumentacji technicznej budynków oraz niektórych pomieszczeń;

- niepełne udzielanie informacji przez zarządców, zwłaszcza w kwestiach kosztów utrzymania obiektów i infrastruktury, a także odnośnie do oszczędności lub podwyższonej chłonności energetycznej wynikających z istniejących rozwiązań architektonicznych oraz zastosowanych materiałów i technologii;

- brak zgody na publikację niektórych informacji;

- trudności z przeprowadzeniem wywiadów lub badań ankietowych na odpowiednio dobranej próbie reprezentatywnej lub z preferowanymi grupami pracowników i studentów (proporcjonalny dobór próby według liczebności i płci) z powodu braku chęci lub czasu, zastrzeżenia, aby nie przeszkadzać podczas zajęć;

- brak merytorycznego przygotowania oraz sumienności w podejściu do tematu zespołów badawczych werbowanych spośród studentów – muszą one być ściśle nadzorowane pod względem poprawności wykonywania powierzonych czynności badawczych i w zakresie opracowania wyników badań.

social bonds to which they constantly referred to in their statements. As one student of sociology concluded in the interview: [...] *later in the interview with this man I wanted to determine his level of satisfaction with housing conditions or leisure time opportunities. In his statements he repeated and emphasised the importance of neighbourly help he can rely on, pointing to it as the biggest positive resulting from his place of residence* [34, p. 113].

Summary

Fundamental problems which were encountered when carrying out qualitative research in multi-family buildings can thus be summarized in the following way:

- shortages in construction documentation – a total or partial lack of parts of drawings and technical descriptions of buildings as well as flats in the housing cooperative resources or a complete lack of any documentation for buildings from institution resources and in housing communities;

- difficulties in organising field research in community buildings – lack of access to buildings (door phones), lack of access to flats and all rooms of common usage;

- difficulties in organising survey research and conducting interviews with inhabitants – lack of trust and negative attitudes towards strangers, especially towards pollsters (perceived as salesmen) visiting flats, particularly in the urban environment;

- problems with the proper understanding of questions contained in the survey; some notions are often incomprehensible for less educated and for some seniors;

- lack of understanding of the sense of the conducted research among inhabitants, especially of no direct benefits resulting from the research.

These are universal problems that may be related to buildings with other functions. In comparison, the main problems which were encountered while carrying out the research in office and university buildings were significantly similar, namely⁸:

- lack of interest in conducting the research by university authorities and managers of individual objects and then in the results of qualitative research;

- difficulties in access to technical documentations of buildings and some rooms;

- providing incomplete information by managers, in particular as regards costs of facilities and infrastructure maintenance as well as with regard to savings or increased energy consumption resulting from the existing architectural solutions as well as materials and technologies;

- lack of consent for publishing some of the information;

- difficulties in carrying out interviews or survey research on a properly selected representative sample or preferred groups of staff and students (proportional selection of the sample by number and gender) due to lack of

⁸ Praktyczne wnioski z badań w budynkach biurowych i uniwersyteckich są już opublikowane, dlatego zrezygnowano z szerszej ich prezentacji [4]–[7].

⁸ Practical conclusions from research in office and university buildings are already published, hence they are not presented broadly here [4]–[7].

W każdym z opisywanych przypadków badań jakościowych problemem było zdobycie funduszy na badania. Część projektów realizowana była z wykorzystaniem źródeł finansowania w postaci grantów z instytucji państwowych lub innych, inne realizowane były jako inicjatywa własna naukowców, kolejne – jako forma zajęć ze studentami w ramach godzin dydaktycznych. Warto jeszcze raz podkreślić, że inicjatywa podejmowania badań jakościowych zawsze wychodzi ze środowisk naukowych, a nigdy ze strony właścicieli czy administratorów budynków. Po zakończeniu realizacji badań nie są oni zainteresowani wynikami, zwłaszcza tymi niepocholebnymi. Także w środowiskach mieszkaniowych badania nie wpływają zasadniczo na poprawę zdiagnozowanych kwestii, gdyż tu priorytetem są zagadnienia związane z ekonomią (np. redukcja kosztów utrzymania części wspólnych budynku) oraz poprawą jakości technicznej bieżącej (także odnoszącą się do części wspólnych budynku) ze względu na wieloletnie zaniedbania remontowe tkanki mieszkaniowej wielorodzinnej.

Pomimo opisanych trudności z aplikacją badań jakościowych na rynek polski, obecnie odczuwa się w środowisku naukowym akceptację i zainteresowanie tego typu badaniami. Daje to nadzieję na dalszy rozwój tej specjalności. Ze strony zespołu naukowców i dydaktyków reprezentujących Śląską Szkołę Badań Jakościowych na pewno jest oczekiwanie na wzrost świadomości zarządców i właścicieli budynków dotyczącej potrzeby diagnozowania problemów budynków w trakcie ich użytkowania. Być może w przyszłości zdobyta wiedza, doświadczenie i kompetencje zespołu badań jakościowych będą mogły być wykorzystane w ramach szerszej współpracy zmierzającej do komercjalizacji wyników badań jakościowych w architekturze.

willingness or time as well as comments so as not to disturb the classes;

– lack of substantive preparation and a conscientious approach to the subject by research teams which were recruited of students – they must be strictly supervised with regard to correctness of carrying out research activities and in elaborating research results.

In each of the described cases of qualitative research it was a problem to raise funds for any research. A part of projects was carried out with the use of financing sources in the form of grants from state institutions or other; other were conducted as an own initiative of scientists, the next – as a form of classes with students within the framework of teaching hours. Again, it is worth emphasising that the initiative to undertake qualitative research always comes from scientific environments and never from the initiative of owners or administrators of buildings. On completion of the research, they are not interested in the results, particularly in those unflattering ones. Also in housing environments the research does not substantially affect the improvement of analysed issues because aspects connected with economy constitute a priority here (e.g. reduction in the costs of maintenance of common parts of the building) and the improvement in the current technical quality (also relating to the common parts of the building) due to many-year repair negligence of the multi-family housing estate tissue.

In spite of the described difficulties connected with the application of qualitative research on the Polish market, at present acceptance and interest in this type of research can be noticed in the scientific environment. This gives hope for further development of this specialty. The team of scientists and educators representing the Silesian School of Qualitative Research certainly look forward to the increase in awareness of managers and owners of buildings as regards the need for analysing problems in buildings during their use. Perhaps in the future, the acquired knowledge, experience and competence of the qualitative research team will be applied within the framework of broader cooperation aimed at the commercialization of the qualitative research results in architecture.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

Bibliografia/References

- [1] Bielak-Zasadzka M. (red.), *Stosowanie metod badawczych w pracach magisterskich na Wydziale Architektury*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015.
- [2] Fross K., *Badania jakościowe w projektowaniu architektonicznym na wybranych przykładach*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.
- [3] Fross K., *Badania jakościowe w planowaniu, programowaniu, projektowaniu oraz ocenie inwestycji*, „Builder” 2015, R. 19, nr 6, 30–33.
- [4] Winnicka-Jasłowska D., *Przestrzeń nauki współczesnego uniwersytetu. Rola badań przedprojektowych w programowaniu nowych funkcji wyższych uczelni*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2016.
- [5] Winnicka-Jasłowska D., *Quality analysis of Polish universities based on POE method – description of research experiences*, [w:] M. Antona, C. Stephanidis (eds.), *Universal access in human-computer interaction. Pt. 3: Access to learning, health and well-being, 9th International Conference, UAHCI 2015 held as part of HCI International 2015, Los Angeles, CA, USA, August 2–7, 2015. Proceedings*, Springer, 2015, 236–242 (Lecture Notes in Computer Science; vol. 9177 0302-9743).

- [6] Tymkiewicz J., *Funkcje ścian zewnętrznych w aspektach badań jakościowych. Wpływ rozwiązań architektonicznych elewacji na kształtowanie jakości budynku*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.
- [7] Tymkiewicz J., *The advanced construction of facades. The relations between the quality of facades and the quality of buildings*, [w:] *Advanced construction 2010. Proceedings of the 2nd International Conference, Kaunas, Lithuania, 11–12 November 2010*, Kaunas University of Technology, Kaunas 2010, 274–281.
- [8] Bielak-Zasadzka M., *Optymalne środowisko życia i zamieszkania w ośrodkach pobytu stałego dla osób starszych*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011.
- [9] Bielak-Zasadzka M., *Badania jakościowe nad środowiskiem zamieszkania w domach opieki społecznej dla ludzi starszych. Wybrane przykłady*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010.
- [10] Bugno-Janik A., *Building programming as an element of changes of the culture of an organisation*, „Architecture Civil Engineering Environment ACEE” 2008, Vol. 1, No. 1, 17–24.
- [11] Bugno-Janik A., *Budynek jako narzędzie komunikacji kulturowej. Propozycja metody badania jakości symbolicznej (komunikacyjnej) budynków biurowych w architektonicznych badaniach przedprojektowych. Badania jakościowe środowiska zbudowanego w dydaktyce i pracach badawczych Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej*, [w:] E. Niezabitowska (red.), *Badania jakościowe środowiska zbudowanego*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, 17–24.
- [12] Masły D., *Jakość budynków biurowych w świetle najnowszych metod oceny jakości środowiska zbudowanego*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2009.
- [13] Masły D., *Daylighting simulation studies – new ways of sustainable, high performance buildings design*, [w:] L. Gomez Chova, A. Lopez Martinez, I. Candel Torres (eds.), *ICERI2015, 8th International Conference of Education, Research and Innovation, Seville, Spain, 16–18 November 2015. Conference proceedings*, Valencia IATED Academy, 2015, 2400–2404.
- [14] Sitek M., *The impact of new airport passenger service technologies on the shaping of terminal building landside areas*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” 2014, R. 111, z. 7-A, 241–248.
- [15] Sitek M., *Oceny przestrzeni pobytu pacjenta obiektu Szpitala nr 2 w Siemianowicach Śląskich jako wytyczne do budowy strategii modernizacji nieruchomości i metoda gromadzenia informacji do uzupełnienia systemu akredytacji szpitali*, [w:] E. Niezabitowska (red.), *Badania jakościowe środowiska zbudowanego*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, 119–127.
- [16] Benek I., *Cechy i wymagania środowiska terapeutycznego dla osób starszych w domach seniora*, [w:] B. Komar, J. Biedrońska, A. Szewczenko (red.), *Badania interdyscyplinarne w architekturze BIWA I. T. 3: Badania przedprojektowe i okoloprojektowe w kształtowaniu środowiska zbudowanego*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015, 139–149.
- [17] Benek I., *Potrzeby pacjenta starszego i ich wpływ na projektowanie szpitali*, „Gerontologia Polska” 2014, t. 22, nr 4, 97–158.
- [18] Szewczenko A., *Functional requirements of the geriatric ward in respect of older patients' needs*, [w:] J.C. Spender, G. Schiuma, J.R. Noennig (eds.), *Towards a new architecture of knowledge: big data, culture and creativity. IFKAD. 11st International Forum on Knowledge Asset Dynamics, Dresden 2016, Germany, 15–17 June 2016. Proceedings*, Matera: IKAM – Institute of Knowledge Asset Management, 2016, 1188–1201.
- [19] Szewczenko A., *Ocena jakości oddziałów geriatrycznych – możliwości w adaptacji do potrzeb osób starszych*, [w:] B. Komar, J. Biedrońska, A. Szewczenko (red.), *Badania interdyscyplinarne w architekturze BIWA I. T. 3: Badania przedprojektowe i okoloprojektowe w kształtowaniu środowiska zbudowanego – studia wybranych przykładów*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015, 159–169.
- [20] Komar B., *Współczesna jakość spółdzielczej przestrzeni osiedlowej w świetle zasad rozwoju zrównoważonego na wybranych przykładach*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014.
- [21] Komar B., *Place zabaw i siłownie zewnętrzne w przestrzeni wielokopułowego osiedla mieszkaniowego – studia wybranych przypadków*, [w:] B. Komar, J. Biedrońska, A. Szewczenko (red.), *Badania interdyscyplinarne w architekturze BIWA I. T. 1: Problemy jakości środowiska w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015, 181–190.
- [22] Kucharczyk-Brus B., *Mieszkanie w zabudowie wielorodzinnej – obraz ewolucji idei projektowej, uwarunkowań rozwojowych i sposobów użytkowania, na przykładzie Górnego Śląska*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2016.
- [23] Kucharczyk-Brus B., *Dopasowanie istniejącego zasobu lokali mieszkalnych w budynkach wielorodzinnych do aktualnych potrzeb mieszkaniowych użytkowników w świetle badań eksperckich i partycypacyjnych*, [w:] B. Komar, J. Biedrońska, A. Szewczenko (red.), *Badania interdyscyplinarne w architekturze BIWA I. T. 1: Problemy jakości środowiska w kontekście zrównoważonego rozwoju*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2015, 157–170.
- [24] Preiser W.F.E., Rabinowitz H.Z., White E.T., *Post-occupancy evaluation*, Van Nostrand Reinhold, New York 1988.
- [25] Niezabitowska E. (red.), *Wybrane elementy facility management w architekturze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.
- [26] Niezabitowska E., *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2014.
- [27] Iwarsson S., Slaug B., *Housing Enabler: An Instrument for Assessing and Analysing Accessibility Problems in Housing*, Studentlitteratur, Lund 2001.
- [28] Goldsmith S., *Universal Design. A Manual of Practical Guidance for Architects*, Architectural Press, Oxford 2004.
- [29] *Built for All, European Concept for Accessibility – Technical Assistance Manual*. EuCAN 2003, www.eca.lu [accessed: 15.03.2008].
- [30] Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P. (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, TERMEDIA, Poznań 2012.
- [31] Niezabitowska E., Bartoszek A., Kucharczyk-Brus B., Niezabitowski M., *Środowisko zamieszkania polskich seniorów w badaniach interdyscyplinarnych. Studia przypadków na wybranych przykładach*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2013.
- [32] *Ustawa z 24 czerwca 1994 roku o własności lokali*, Dz.U. nr 85, poz. 388.
- [33] Klemens N., *Refleksje z badań warunków życia seniorów w Superjednostce i na Zatorzu*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Architektura”, Z. 50, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011, 105–110.
- [34] Sołtysik S., *Spostrzeżenia z wywiadów z seniorami zamieszkującymi wieś Poniszowice*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Architektura”, Z. 50, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2011, 111–116.

Streszczenie

Artykuł składa się z dwóch części. Pierwsza z nich prezentuje dorobek zespołu naukowców i dydaktyków z Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, którzy od 20 lat realizują badania jakościowe środowiska zbudowanego. Przedstawiono powstanie oraz rozwój Śląskiej Szkoły Badań Jakościowych, specjalizacje i wybrany dorobek publikacyjny zespołu, ogólne informacje o stosowanych technikach i narzędziach badawczych, a także o metodyce przeprowadzania badań terenowych. Druga część artykułu to szczegółowy opis ewaluacji wykonanych w ramach dwóch projektów badawczych. Całość zakończono praktycznymi wnioskami z przeprowadzonych badań jakościowych.

Słowa kluczowe: badania jakościowe, Śląska Szkoła Badań Jakościowych

Abstract

The paper consists of two parts. The first presents the achievements of the team of scientists and teachers from the Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, who have carried out scientific and teaching work in the field of built environment qualitative research for 20 years. The origin and development of the "Silesian School of Qualitative Research" is presented, specializations and selected publishing achievements of the team, general information about the applied techniques and research tools, as well as the methodology of conducting field research. The second part of the paper is a detailed description of housing environment evaluation carried out within the framework of two research projects. The paper is completed with practical conclusions from the conducted qualitative research processes.

Key words: qualitative research, Silesian School of Qualitative Research